

ODNOS POLITIČKIH ELITA PREMA PROTESTNIM POLITIKAMA I NASILJU

Danijel Sporea

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
daniel.sporea@gmail.com

UDK: 343.9.02:343.341]:323.285
doi: <https://doi.org/10.7251/NOE21090495>

Primljen: 24. 7. 2020.

Prihvaćen: 11. 1. 2021.

Tematika rada odnosi se na uticaj i reagovanje političkih elita na nasilje. Akcenat rada usmeren je na istraživanje problema nastalih oko promena režima, zatim teritorijalne upitnosti ili osamostaljenja države, koja je u velikoj meri za tadašnju političku elitu predstavljala izazovni test njenih sposobnosti. Period praćenja jeste period nakon pada Berlinskog zida, promene režima i talasa demokratizacije koji je pratio zemlje istočne i centralne Evrope, odnosno vremenski period od 1989. godine do 1992. godine. Takođe, u tom vremenskom rasponu SFRJ je prestala da postoji u svom priznatom dotadašnjem teritorijalnom integritetu. Posmatrani period pada komunističkog režima i njegovog kraha kroz razne metodološke pristupe biće analiziran u zemljama Čehoslovačke i Rumunije. Rad prati i raspad države SFR Jugoslavije koji je proizveo sukob i na kraju građanski rat među njenim stanovnicima. Polazna osnova koja je predupredila stanovništvo za gorepomenute promene jesu protestne aktivnosti koje su svojom organizovanosti, dinamikom i funkcionalnošću izazvale reagovanje tadašnjih političkih elita. Autor pokušava da na temelju empirijskih podataka i sadržajnog proučavanja teorijskog pristupa delovanja političkih elita objasni da li političke elite u naznačenim i pod različitim okolnostima postaju uzroci nasilja ili svojom reakcijom pospešuju nasilje. Nadalje, u jednom ilustrativnom konceptualnom formatu, koristeći raznovrsne istraživačke metode, autor nastoji da rasvetli i ponudi jednu objektivnu sliku o ulogama političkih elita i njihovom doprinosu svemu ovome što se stvorilo u minulim događajima između pomenutih država, ali percipirano sa današnje vremenske distance.

Ključne riječi:

*elita, masa, moć, teorije
elita, politička elita,
nasilje, protesti, režimi,
Socijalistička Republika
Čehoslovačka,
Socijalistička Republika
Rumunija, Socijalistička
Federativna Republika
Jugoslavija*

1. Uvod

Životni obrazac društva u kome danas živimo i u kome obrazujemo naše ponašanje kroz aktivnosti i delanje ukazuje nam da neminovno moramo prihvatiti jedinstvenu podelu društva na grupe koje su raspoređene po hijerarhiji bogatstva, moći i obrazovanja. Teorijska polazna tačka pri podeli društva po grosso modelu naglašava podelu na one koje posjeduju bogatstvo, moć i obrazovanje i one koje to ne posjeduju. Društvena koncepcija, uokvirena u domenu ekonomije i politike, prisvaja njene elemente i karakteristike prema kojima se posmatrane podele mogu podeliti na različite načine. U ekonomskom polju koncept *vladajuća klasa* ima svoju dominantnu ulogu. Njihova prisvojena ili ostvarena ekonomska moć i pozicija naglašava superiornost zbog posedovanog kapitala nad raširenom klasom sa manjom ekonomskom moći, koja uglavnom ima proizvoljni karakter. Koncept *vladajuće elite*, sadržan u političkoj sferi, ukazuje na disproporciju odnosa većine i manjine, u kojoj, takođe, položaj i moć jedne grupe, koja je numerički najmanja, dominira nad drugom, višebrojnom, nemoćnom, manje ili više pasivnom. U osnovi društvene strukture stoji podela na širi sloj društvenih grupa, u čijem su korenu iskazane razlike u posedovanju raznih resursa. Prvenstveno se to odnosi na podelu rada i radnih odnosa između radnika i kapitalista, zatim na nesrazmenu distribuciju društvene moći, društveno-socijalnog statusa, kao i ugleda, prestiža, obrazovanja i sličnih vrednosti. Sve ovo daje formulu u kojoj se stvaraju razne klase, društveni statusi i elite.

Termin *elita* pokriva izrazitu stvarnost koju čine istaknuti politički i društveni pojedinci, koji su po svojim sposobnostima odvojeni od članova društva. U tom kontekstu pojedini autori opravdano smatraju da je za osnovu sadržajnog shvatanja pojma *elita* potrebno ne samo zbog etimološke osnove nego i zbog njene dihotomne (teorijske-praktične) pojave tražiti i jednu vrstu određenosti. Pored toga, uspostavljen odnos pojma *elita* sa pojedinim pojmovima, kao što su *masa*, *vladajuća klasa* i *moć*, koji jesu ili zadiru u strukturu i značaj pojma *elita* (Žubrinić, 1975, p. 15), u osnovi daje mogućnost za njegovu potpuniju sliku, koja svojim oznakama daje definisanost ovom radu.

Naučno interesovanje za studiozno proučavanje fenomena političke elite je relativno oživljeno u raspravama o njenim ulogama u savremenim demokratskim društvima. Polazni i osnovni pravac, koji bismo mogli nazivati elitistički, zbog isključivo tehničkog značenje termina, fokusiran je na analizu političke elite, koja se smatra glavnim centrom moći i odlučivanja u političkom životu pojedinca, grupe, društva.

Polazna tačka rada definiše prostor za analizu i u njemu perspektivu

političkog života zajednice i njenih upravljača. Kroz proteste i druge vidove građanske neposlušnosti određena društva ili grupe od vladajućeg aparata zahtevaju prava i odgovore na mnogobrojna pitanja iz domena ekonomske, socijalne ili političke sfere. Odgovori političke strukture na momente koji proizvode jednu ovakvu transparentnu problematiku, u kojoj postoji volja za kompromisno rešenje, viđeni su u epizodi nenasilnog proizvoljnog rešenja. Međutim, na neke zahteve koji u osnovi iziskuju kompleksno rešenje ili su pod uticajem raznih faktora, uprkos stavovima i željama stanovništva, političke elite ne mogu adekvatno da reaguju. Sa druge strane, ukoliko su stavovi političkih elita involvirani u nekom očitom problemu, koji u svojoj konstrukciji dodiruje njihove interese, kao što je opstanak na vlasti ili druge lične prirode, u najgorem slučaju zarad ostvarivanja partikularnih interesa, političke elite svojim (ne)reagovanjem daju povod za sukob, koji u takvim slučajevima ostavlja prostor za prisilu i nasilje nad društvom.

Predmet istraživanja ovog rada biće uočena problematika odnosa političkih elita prema nasilju, njegovom uplitu u promenu režima, teritorijalne upitnosti ili osamostaljenja države, što je u velikoj meri tadašnjoj političkoj eliti predstavljalo izazovni test za njihove sposobnosti i leaderska preimućstva. Period praćenja je period nakon pada Berlinskog zida, promene režima i talasa demokratizacije koji je zadesio zemlje istočne i centralne Evrope, odnosno vremenski period od 1989. do 1992. godine. Među posmatranim državama koje su doživele pad režima i kraj komunizma nalaze se Rumunija i Čehoslovačka. Rad prati i raspad države SFR Jugoslavije, koji je proizveo sukob i na kraju građanski rat između nekadašnjih stanovnika.

U nastavku se deskriptivnom metodom objašnjava terminološki ključni pojmovi koji su suštinski, te zadiru u tematiku kojom se bavimo. Pored etimološkog značenja pojma *elita*, jednim literarnim poduhvatom proširiće se saznanja i na pojmove kao što su *masa*, *moć* i *vladajuća-politička klasa*, koji su od ključnog značaja za početak definisanja problematike naznačenog rada, da bismo naposljetku sve to upotpunili pojmom *politička elita*. U tom kontekstu težiće se ka obradi pojama nasilja. Takođe, kao na moguće izazivače nasilja u jednom nezadovoljnom društvenom sistemu, u daljem radi ukazaće se na proteste, koji svojom dinamikom i funkcionalnošću otvaraju prostor za involviranje koje posledično izazivaju promenu aktuelnog stanja. Sva ta događanja će biti predmet komparativne analize posmatranih zemalja: SR Čehoslovačke, SR Rumunije i SFR Jugoslavije, nakon čega se teži da se hipotetičkim okvirom, u kome su smešteni empirijski podaci nastali tehnikom prikupljanja radi analize sadržaja, izvedu osnovne pretpostavke o delovanju i uticaju političkih elita na različite probleme sadržinske strukture.

Na nivou primenljive konstruktivne nenasilne metode u rešavanju problema od strane političkih elita koristan je se primer *plišane revolucije* u Čehoslovačkoj, pa sve do one sa suprotnim efektima u kojoj je podstaknuto nasilje, u analizi zemalja Rumunije i SFRJ. Treba napomenuti da problemi sa kojima se suočavaju pomenuta društva u tim zemljama predstavljaju jednu složenu sadržinsku diferencijalnu tematiku, u čijoj osnovi stoji promena ne samo sistemsko-režimskog stanja već i napuštanje nekadašnje državne zajednice.

2. Osnovni okvir prikaza pojma elita

Sama misao da svetom moraju vladati *odabrani*, ili oni koji se istaknu iz mase, nagoveštava da ova slika prepoznaje staru civilizaciju koja je dominirala još u doba Platona. Naime, Platon uviđa da društvenom zajednicom moraju upravljati filozofi, jer oni, za razliku od drugih, pokazuju superiornost i imaju sposobnost da svet ideja razlikuju od vidljivog, lažnog sveta. Ovakva poznata misao nalazimo u delu *Država*, u diskusiji Sokrata i Glaukona (Platon, n. d., p. 143–158). Upravo su im ova gledišta otvarala put i dala pravo da, kao izabrani i istaknuti zbog svojih vrlina, vladaju zajednicom. Ovakve ideološke doktrine da društvom moraju vladati odabrani pojedinci, koji su predstavljeni kao *božiji izabranici*, ovoj tezi daju duhovnu i religijsku konotaciju prepoznatljivu još u ranim religijama. Identičan stav nalazimo u Indiji – u bramanskoj kulturi. Ona celokupno društvo posmatra kroz oštru prizmu društvenog sloja. Razlog ovome leži u njihovom istaknutom duhovnom i društvenom statusu stečenim visokim obrazovanjem, što im dozvoljava šire benefite od ostalih kasta. Poput ove religijske doktrine, koja je ideju da društvom vladaju odabrani dodelila vladajućem sloju, u Kini nailazimo na blisku podelu društva. Dugi niz godina je jedan društveni sloj, poznat kao mandarini (*literati*), igrao značajnu ulogu u ključnim segmentima na svim birokratskim pozicijama koje su privilegovale carske dinastije (Botomor, 2008, p. 74–75).

Izabrani ili odabrani su kroz ovu ideju nastavili da dominiraju u grupi, zajednici ili društvu, te se tako postali deo evolucionog civilizacijskog sveta. Pojam *izabrani-odabrani* postaje vremenom zamena za reč *elita* (Tadić, 2007, p. 187),¹ koji datira iz XVII veka u Francuskoj. Međutim, njegova prvobitna uloga bila je materijalističke prirode, bila je vezana za opis robe izuzetne finoće. Tek nakon izvesnog vremena ovaj termin se proširuje i na razne

¹ *Elita* potiče iz francuskog i latinskog jezika, u kojima reč *eligere* znači *izabrati*, što u doslednom prevodu može značiti i izabran.

grupe, ali akcenat i dalje ostaje na *gornjem plemstvu*, dok se kasnije nadovezuje i na određene vojne jedinice. Naposljetku, od XIX veka njegovo poimanje u stručnom terminološkom značenju postaje teza za njegovo determinisanje u sociološkoj i političkoj literaturi, prvenstveno u Evropi, a kasnije u Americi razrađivanjem njegove epistemologije kroz koncept elita. Kasnije su pomenute nauke doprinele definisanju teorije elita (Botomor, 2008, p.15).

Osnivači teorije elita sa stanovišta političke sociologije, koja u svom začetnom zamahu kao naučna disciplina potvrđuje svoje postojanje, nesumnjivo su Gaetano Moska (*Mosca*) (Mosca, 1939) i Vilfredo Pareto (Pareto, 1935). Međutim, kao preteča ovoj teoriji može se podrazumevati Makijaveli (*Niccolò Machiavelli*). U delu *Vladalac* Makijaveli uzdiže izuzetne vrline vladara koje su mu neophodne da bi sačuvao vlast i učvrstio državu. Po njegovom mišljenju „vladar se u isti mah mora služiti sposobnostima lava i lisice“ (Makijaveli, 2007, p. 81) koristeći, pritom, *računicu* da ostvari svoje interese. Lukavstvo i sila su mu najbliže vrline koje mora posedovati kako bi ostvario svoje namere (Makijaveli, 2007, p. 70–71).

Kada su teorije elita u pitanju, sociološka istraživanja veću pažnju poklanjaju fenomenu ideje elite i klase, koju su italijanski teoretičari Pareto i Gaetano razradili i ponudili u političkoj formi. Pareto se smatra tvorcom termina *elita*, a Gaetano promotero ideje *političke klase*. Ove konstatacije navode nas na mišljenje da su isti začetnici ne samo geneze pojma *elita* već i osnovnih principa političke teorije koja je pojednostavila podelu društva na kategorije – „na političku klasu, koja vlada, i na klasu kojom se vlada“ (Tibil, 2013, p. 127–160). Kasnije je Robert Mihels (*Robert Michels*) dao svoj doprinos mišljenjima o oligarhijskom fenomenu u političkim partijama (Michels, 1962), a zatim i Žorž Sorel (*Georges Eugene Sorel*) svojim razmišljanjima o nasilju (Sorel, 1936). Za pojedine autore oni su naznačeni kao *makijavelisti* (Grupa autora, 1975, p. 526–527)², naročito Pareto, Moska i Mihels, koji su dugo opstali pod ovom tezom.

Pareto je ukazao na to da su ljudi različiti kako fizički, tako i intelektualno. Po njegovom shvatanju, oni koji su najспособniji u bilo kojoj grupaciji su elita. Takođe, postoje dve vrste elite – vladajuća i nevladajuća, dok se kao kriterijum za ovu podelu uzima učesće elite u obavljanju političke funkcije

² *Makijavelizam* nosi naziv od italijanskog-firentinskog političara iz doba renesanse Nikole Makijavelija, koji je prihvatio jedan „realističan metod u vođenju politike“, u kome dominiraju sila i cinična amoralnost, koje za ostvarivanje određenih viših ciljeva svako sredstvo, ma koliko ono bilo ljudski neprihvatljivo, opravdavaju svojim doprinosom. Kao napredni italijanski građanin, njegov pogled na svet u novije vreme jeste okom realizma i racionalnosti, a odvojio je politiku od morala i religije. Na osnovu toga uspostavio je tezu o teoriji politike kao realnoj oblasti društvenih nauka, u čijem je svetu za osvajanje i opstajanje na vlasti jedino sila i motiv opravdava sredstvo.

(Pareto, 1964, § 20–27; § 20–33). Moska je u svom delu izvršio podelu klase ljudi na *upravljače* i *podređene*. Bez obzira na to o kom stepenu razvoja društva govorimo, uvek se više pažnje pridodaje ovoj prvoj klasi – upravljačima, odnosno klasi koja vlada, a manje na onoj klasi kojom se vlada (Mosca, 1939, p. 50).

Po brojnosti, elita je najmanja, ali je zato najuticajnija, te ima moć upravljanja ovom mnogobrojnijom klasom. Tu moć, odnosno pravo da govori u ime mase, dobila je manje-više upravo od te mnogobrojnije klase. Moska tvrdi da svaka vlast koja se tu našla opravdava sebe kroz svoju ideologiju, i da je ona potvrđena od strane naroda koji ju je izglasao. Ovakav pristup on je nazvao „političkom formulom“ (Mosca, 1939, p. 52). Do raspada ili promene političke formule može se doći u svakom trenutku. Znak koji ukazuje na to da je formula ranjiva jeste trenutak kada se jedinstvena ideja, oko koje je klasa bila ujedinjena, različito sprovodi.

2.1. Pregled prikaza odnosa pojma elita prema pojmovima: masa, moć i vladajuća-politička klasa

Pre nego što krenemo sa samom raspravom o delovanju i uticaju političke elite na nasilje posledično izazvanog protestnim aktivnostima, najpre je potrebno objasniti i pojmove poput *masa, moć* i *vladajuća-politička klasa*, koji jesu i zadiru u strukturu značaja pojma *elita*.

Analitička teza grupisane društvene strukture u jednoj političkoj zajednici daje podelu na položaj mase i elite u jednom društvu: „na one koji vladaju – elita i one kojima se vlada – masa“ (Pavlović, 2012, p. 69). Otuda možemo ustanoviti da pojmu *elita* nesumnjivo, kao suprotnost, stoji pojam *masa*. Međutim, sa druge strane, elita se smatra malom skupinom ljudi, odnosno manjinom. Nesumnjivo da je sociolog Žak Koenen (*Jacques Coenen-Huther*) u svom delu obrazložio da opozicija elita–masa počiva na shvatanju društva u kome je hijerarhija neminovna, dok je težnja ka egalitarnosti gotovo empirijski nemoguća (Koenen, 2005, p. 20).

No, ono što se može uočiti jeste da odnos elite i mase ima izražen ideološki naboj u odbrani, pre svega, svojih interesa, a manje interesa svih građana. Masa i elita moraju postati komplementarne strukture društva, u kome jedna bez druge u odbrani, ali i u progresu društva, moraju sinergično da deluju. Kada se uzme pretpostavka da masa preobrazuje elitu, odnosno da se iz mase istaknu najbolji, i to iz posebnih razloga po individualnoj osnovi, to nas navodi na pretpostavku da je eliti masa osnova, a iz nje *niču* oni koji se

od mase razlikuju po svojim mislima, idejama, vrlinama.

Kada je u pitanju pojam *moć* konstatuje se da koren ove reči datira već u antičkoj Evropi. Njena pojava se odnosila u smeru raspravljanja i razmišljanja kao o fenomenu svojstva, karaktera i načina dimenzionalnog odnosa čoveka nad zajednicom ili pojedincem. Heleni su za moć koristili dva termina: *dynamis*, u kome se približno značenje vezuje za pokretački karakter i *kratos*, koji opisuje svojstvo moći, doslovno nadređenosti, zapovedanja ili vlasti. Da je fenomen moći u svom svojstvenom i karakternom obliku ostao teza za razmišljanje i proučavanje, prvenstveno za one za koje se vezuje, dokazali su i Rimljani, pa su nastavili ovom linijom. Oni su za reč *moć* koristili *potentia*, što na latinskom znači *silan ili moćan*, ali su za vlast koristili reč *potestas*. Ova dihotomna pojava vlasti i moći u svojoj pravno-teorijskoj postavi obrazložila je njeno načelno prihvatanje u razumljivoj racionalnoj dimenziji – šta čovek može da uradi (*potentia*) dok mu pravo ograničava nameru tog delanja (*potestas*) (Pavlović, 2012, p. 330–331).

Istaknuti filozofski akademikopenhajm (*Felix E. Oppenheim*) smatra da je „posedovanje moći sposobnost uticaja kažnjavanja i kontrolisanja slobode drugih“ (Oppenheim, 1961, p. 7), dok Veber (*Max Weber*) definiše moć kao „korišćenje svake šanse da se sopstvena volja sprovodi u okviru jednog društvenog odnosa, makar i protiv otpora i bez obzira na čemu se ta šansa temelji“ (Weber, 1956, p. 28). Možemo se složiti sa tim da je moć sposobnost da se utiče na druge, ali i s tim da je zapravo suština moći nametanje volje. Na nama je da to prihvatimo ili da se suprostavimo tako što ćemo pružiti otpor.

Vođeni teorijskom konstatacijom, zaključujemo da pojam moći nesumnjivo stoji pored jedne određene grupe koja ima mogućnost i sposobnost da se njome raspolaze, ali i da se poseduje. To su uglavnom pripadnici neke vladajuće ili, u našem slučaju, političke elite. S pravom Vukašin Pavlović konstatuje da je razumljiv odnos političkih elita sa političkom moći, jer su „u neraskidivoj srodničkoj vezi“ i jedan pojam ne može bez drugog (Pavlović, 2012, p. 67). Političkim elitama u obavljanju značajnih obaveza data je mogućnost da u svojim rukama drže određenu društvenu i političku moć. U njihovom statusu pojava moći nije nezamerljiva, već sledstvena i uobičajena.

Političke elite i njihov dolazak na vlast Nikos Poulantzas (*Nicos Poulantzas*) opisuje kao „sposobnost jedne društvene klase da ostvari svoje specifične objektivne interese“ (Poulantzas, 1978, p. 99) kada je označena kao vlast. Sa druge strane, Hana Arent (*Hannah Arendt*) u svom delu kaže da „moć pripada grupi i postoji koliko i ta grupa“ (Arent, 2002, p. 56). Vladajuća elita je na vlast došla kao grupa kojoj je dodeljena moć od strane druge grupe koja ju je izglasala. Njena moć, kao i njen opstanak, zavisi od volje i daljeg

pristanaka te iste mase. Ona će trajati onoliko dugo dok masa ne promeni mišljenje, izglasa drugu ili do svog raspada. Ono što je značajno jeste da se moć ne pretvori u silu i postane oruđe u rukama moćnika.

Moć, sila i nasilje, kao tri značajna fenomena, povezana su i mogu se smatrati sinonimima, jer imaju istu funkciju. U određenju njihovog poimanja traži se sredstvo u kome ljudska prirodnost ističe svoju tezu da „čovjek vlada nad čovekom“ i da za to treba instrument kojim utiče. Nasilje, kako ga Dragan Simeunović opisuje „nije ni prosta upotreba sile, već je njen rad kao oblik ljudske delatnosti u kojoj se direktno ili indirektno koristi sila“ (Simeunović, 2002, p. 151), svesno pokazujući da je ono u nekoj poželjnoj situaciji aktivnost koja ima za cilj ostvarenja ili zaustavljanje, po želji nosilaca nasilja.

Odnos između nasilja, sile i vladavine, za Dragana Simeunovića „predstavljaju ne samo pojmovne kategorije koje kao instrumenti u rukama određenih društveno vladajućih struktura imaju sposobnost da usmeravaju društveno-ekonomski tok u svakodnevnom životu zajednice već imaju i uticaj da tu liniju usmere u željenom smeru. Otuda i to da je sila sredstvo vladavine, a nasilje je način ili metod vladavine“ (Simeunović, 2002, p. 148).

3. Protesti kao izazivači društvenih promena

Iskazivanje nezadovoljstva, revolt i ljutnja u svojim početnim oblicima, ako možemo tako da konstatujemo, jesu prvi inicijatori za ulazak u neku vrstu konflikta sa onima koji su suprotnog mišljenja. Društvo u kome su ovi fenomeni preduhitrili osnovne frustracije jeste stanje u kome nastaje građanska podsvest za promenu stanja u kome ne želi više da obitavabituje. Češće takve ideje jesu usmerene ka vladajućoj strukturi, u kojoj građanska pobuna, koristeći razne vrste neposlušnosti, želi dokazati da dosadašnje njihovo vladanje više ne ispunjava njihove zamišljene idejne koncepcije. Ukratko, to je poziv da vladajuća nomenklatura odstupi sa vlasti.

Građanska neposlušnost ili protesti uveliko su imali ulogu promene režima u mnogim državama, ali i postali simboli novog ekonomsko-političkog poretka u kome su mnoga društva slobodu i demokratiju ostvarila uz plaćenu cenu nevinih žrtava.

Političke elite u ovim društvima, odnosno državama, za koje stručna javnost deli mišljenja da u nedemokratskim zatvorenim i represivnim režimima daju potpunu slobodu interesima njihovih stanovnika, što govodi do bunta i revolta građana. Nezadovoljstvo ispoljavaju kroz kroz razne oblike građanske neposlušnosti. Ono što je karakteristično za političke elite jeste

njihovo reagovanje na ove poteze.

U tom pogledu pojam *režim* može odgovarati na zadatu analizu, ali i objasniti njegov odnos prema državi u kome je „država središte političke moći, dok režim označava način na koji se ova moć upotrebljava“ (Vladisavljević, 2011, p. 60). Politički režim se po Fišmanovoj definiciji (*Robert M. Fishman*) shvata i tumači kao „formalna ili neformalna organizacija u čijem su središtu politička moć i njen odnos sa društvom“ (Fishman, 1990, p. 428). Tipologija političkih režima, prema različitim kriterijumima, zauzima veliki prostor u društveno-političkoj teoriji, stoga ćemo se ograničiti na klasičnu klasifikaciju, koja razlikuje tri značajne vrste: demokratski, autoritarni i totalitarni režim. Oblici režima sa sobom nose i značajne promene, kao i posledice njihovog delovanja i uticaja na društvo. Takođe, određuju i prostor za podsticanje protiv vlasti. Postoje značajne razlike između zatvorenih, nedemokratskih, i otvorenih, decentralizovanih demokratskih režima za aktivaciju protesta, kao i njihovu dinamiku i funkcionalnost. Naime, nedemokratski režimi, kao totalitarni, često onemogućavaju nenasilne proteste, dok su otvoreni i decentralizovaniji autoritarni i posttotalitarni režimi, koristeći priliku sukoba elita ili političke nestabilnosti u datom društvu, spremni na mobilizaciju protiv vlasti. Ovakva dešavanja zahtevaju, osim određenog stepena političke nestabilnosti, i dovoljnu dozu krize režima (Vladisavljević, 2010, p.13–23). Rizici protesta su mnogo ozbiljni i krajnje radikalniji u nedemokratskim nego u demokratskim režimima. Nadalje, ukazujući na posledice koje mogu biti značajne i destruktivne, one u nekom momentu, ako protesti nisu kontrolisani, zbog intenziteta u nezaustavljenom obliku mogu proizvesti ne samo promenu režima sa dalekosežnim posledicama nego čak u nekim situacijama doprinose raspadu države (Vladisavljević, 2011, p. 63).

3.1. Protesti kao posledice režima

Daleko zatvoreniji i krajnje represivni režimi bili su u istočnoevropskim komunističkim zemljama koje su bile u sastavu saveza (Varšavskog saveza ili pakta, koji je postojao od 1955. do 1991. godine), kojim je dominirao SSSR (Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika). Uređenje društva i formiranje ekonomskog i političkog poretka otvorili su poziciju političkim partijama da u komunističkoj odori uspostave jedno centralizovano hijerarijsko državno vođstvo uz sprovođenje komandne ekonomije i postepenu kolektivizaciju poljoprivrede. Ovakav vid društvenog života za obične građane nije imao mogućnost slobode političkog izražavanja i otvorenog stava prema vlada-

jućoj strukturi, jer je na delu bio vidno represivni *staljinistički režim*. Manji otpori i razne metode neposlušnosti od strane tadašnjeg građanstva bili su slabi, ali idejno osmišljeni i usmereni na frustrirajuće vladine imperATIVE. Primer imamo kod tadašnjeg seljaka koji je kroz sivo tržište prodavao svoje poljoprivredne i druge proizvode uprkos prinudnom kolektivnom otkupu, pokazavši time neposlušnost i otpor državnom aparatu, zatim otpor sekularizaciji društvenog života (Vladislavljević, 2011, p. 63). Svi ovi oblici otpora ipak nisu dali veći intenzitet protestima, već su ostali na nivou pobune i rasprave unutar građanskog života. Ipak, ovi su otpori u nekim slučajevima, zahvaljujući većoj građanskoj domišljenosti, ostvareni po sopstvenom izboru.

4. Promene aktuelnog stanja izazivanjem protestnih aktivnosti u zemljama: SR Čehoslovačka, SR Rumunija i SFR Jugoslavija – komparativna analiza

Oglednim prikazom gorenavedenih država pokušaćemo da ilustrujemo prolaznost komparativne analize najpre uvodnim predstavljanjem o aktuelnostima i zbivanjima novonastalih promena na društveno-političkoj sceni u kojoj su se našle posmatrane političke elite, kao i njihov odgovor na predstojeća dešavanja.

Režimi u tadašnjim zemljama istočnog dela Evrope veoma su se razlikovali, naročito komunistički režimi u Poljskoj i tadašnjoj Jugoslaviji. Uprkos totalitarnim tendencijama, u početku su imali i ograničeni društveni pluralizam koji se umnogome, zbog ideoloških osnova, reflektovao na stil vladanja nomenklature komunista. Većina komunističkih evropskih zemalja svoju *plovidbu u vodama tranzicije* započela je u početnim oblicima posttotalitarne tačke (Linc i Stepan, 1998, p. 306–406)³, osim Poljske i Jugoslavije, koje se sedamdesetih i osamdesetih konsoliduju u autoritarne, a ne u posttotalitarne režime (Vladislavljević, 2011, p. 64). Za razliku od njih, u Čehoslovačkoj, po mišljenjima pojedinih autora, već duže vrijeme postoje posttotalitarne karakteristike u sferi civilnog društva upravo zbog „Povelje 77“, koju je predstavljala grupa za ljudska prava i bila povezana sa Helsinškim

³ Po definiciji, posttotalitarni režim proizilazi iz totalitarnog. „*Posttotalitarni termin ukazuje na to da taj tip režima nije na svom početku bio zamišljen kao poseban tip državno-političke zajednice, već je nastao kao rezultat promena u jednom sistemu koji se nekad približio totalitarnom modelu*“. Za razliku od ostalih sistema, on nije genetički, već evolucionarni tip. Ono što je zanimljivo za zemlje tadašnjeg Istočnog bloka jeste da one nisu bile, prema mišljenju ovih autora, u istom posttotalitarnom sistemu. Naime, Mađarska je bila primer zrelog posttotalitarizma, Bugarska ranog, a Čehoslovačka zamrznutog.

procesom (Linc i Stepan, 1998, p. 353). Rumunija je bila najudaljenija od oblika posttotalitarizma i, za razliku od ostalih evropskih zemalja, za vreme staljinizma ona je svoje *poluge*, zahvaljujući tadašnjem lideru Nikolaju Čaušeskuu (*Nicolae Ceaușescu*), približila personalizmu, odnosno ličnoj vladavini. Period između šezdesetih i sedamdesetih je doneo Čaušeskuu najbriljantnije momente u karijeri (Linc i Stepan, 1998, p. 425–426).

Uprkos ovim represivnim i krajnje zatvorenim komunističkim režimima u pomenutim zemljama, početni koraci napuštanja komunizma i prelazak u demokratiju bili su pokrenuti protestima koji su se odigravali. Najpre u Poljskoj sa pokretom *Solidarnost*, dok su u Čehoslovačkoj studenti i umetnici bili na čelu protesta protiv brutalnosti policije, a *revolucija* u Rumuniji je na krvav način završila eru komunizma.

Događaji koji su pratili dešavanja u vezi sa napuštanjem zajednice SFRJ proizveli su teške posledice po narod, a u pojedinim tadašnjim republikama dovelo je i do gubitka života iz nekadašnjeg *bratstva i jedinstva*. Umesto da tranzicija ka demokratskim promenama, kao kod ostalih država u istočnoj Evropi, bude karta za ulazak u novi društveni poredak, čini se da je u tadašnjoj strukturi jugoslovenskog vođstva teritorijalna razgraničenost, upotpunjena nacionalnom notom, bila dominantna i prioritetna pojava za promenu. Sve je ovo bilo podstaknuto padom Berlinskog zida⁴ novembra 1989. godine.

4.1. Socijalistička Republika Čehoslovačka

4.1.1. Nenasilna promena u delu kolapsa – slom režima

Posmatrajući Čehoslovačku decenijama unazad, svedoci smo činjenice da je jedina država u Istočnom bloku koja je imala tradiciju demokratije (sve do 1938. godine) pre ponovnog ulaska u demokratiju 1989. godine. Između ove dve države u federativnoj konstelaciji bile su prisutne značajne socijalne, kulturne i istorijske, ali najviše ekonomske razlike. Naime, veći deo Češke bio je deo austrijske polovine, a Slovačke deo mađarske polovine. Češka je industrijski bila mnogo razvijenija od Slovačke, ali je, takođe, imala notu carevine zbog pripadnosti regionalnoj postojbini u kojoj su kulturna i obrazovna dela bila utkana kod postojećeg stanovništva. Razlog u svemu tome

⁴ Podela između Savezne Republike Nemačke i Nemačke Demokratske Republike je te godine nestalo i Nemačka se sjedinila u jednu teritoriju, postavši jedna nacionalna homogena država. Ovaj simbolički zid koji je delio Zapadni Berlin od Istočnog u jednu ruku podelio je i Evropu nakon Drugog svetskog rata, pri čemu su se idealizovale političke konfrontacije između istoka i zapada, zbog čega je zid i postao simbol Hladnog rata i Gvozdene zavese.

leži u činjenici da je Češka, za razliku od Slovačke, bila nasledna teritorija Habzburške dinastije, što govori o njenoj tradiciji koju je carstvo nosilo i ostavilo toj zajednici (Musil, 1993, p. 5–21).

Datum za koji se vezuje nastanak Čehoslovačke jeste oktobar 1918. godine. Pod ovom teritorijom sve do 1939. godine, osim Češke i Slovačke, bila je i Karpatska Rutenija, koja je nakon Drugog svetskog rata pripojena Ukrajinskoj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici, koja se nalazila u sastavu SSSR (Watson, 1943).

Burna istorija ove zemlje pokazuje da, bez obzira na to što teritorijalno pripada istočnom delu Evrope, njena kulturna i socijalna pripadnost prednjače u smislu izrazitih tendencija ka demokratiji. Nakon Drugog svetskog rata, zajedno sa ostalim državama tadašnjeg Istočnog bloka (Mađarskom, Poljskom, Bugarskom), bila je deo vojno-političkog bloka, kojim je apsolutno dominirao Sovjetski Savez. Svoju borbenost, uzvišenu ideologijom slobode i prava na demokratske principe pokazala je u kasnim šezdesetim godinama, kada je pokušavala da političku liberalizaciju, kroz Praško proleće (1968), i ostvari. Nažalost, pod pritiskom nekoliko zemalja članica Varšavskog pakta koje su izvršile invaziju na projekat, zbog čega je on bio zaustavljen, ideja Praškog proleća ostala je neostvarena. Nakon toga, 1969. godine Čehoslovačka je pretvorena u federaciju Čeških zemalja i Slovačke (Skilling, 1976).

Čehoslovačka, kao jedna od zemalja u sastavu tadašnjeg Istočnog bloka, bila je, prema mišljenjima nekih autora, u jednom obliku zamrznutog *posttotalitarnog režima* (Garton, 1989, p. 62)⁵, pogotovo u periodu 1968–1989, a posttotalitarna u delovima koji su se odnosili na teritorijalnu graničnost. Opisujući život u Čehoslovačkoj, Timoti Garton Eš (*Timothy Garton Ash*) uvideo je da će do neke veće promene unutar zajednice teško doći, ali se ipak nadao da promene mogu biti poduprene kroz spoljnu inicijativu. Nadalje, isti autor dodaje „da je politika zemlje zamrznuta do potpune nepokretnosti, u kojoj već petnaest godina traje duga zima posle jednog praškog proleća“ (Garton, 1989, p. 63).

Razlog, odnosno ono što je dovelo do sloma režima u Čehoslovačkoj, može se pripisati jednom minulom događaju, a to je pad Berlinskog zida.

Masovna okupljanja građana tih dana u delovima istočne Evrope, odnosno u zemljama sastava SSSR, dovela su do intenzivnih promena, otvarajući prostor za proteste i poglede u novija vremena. Intenzivni protesti u Čehoslovačkoj, koji su počeli nakon pada Berlinskog zida, i *odobreni marš* u znak obeležavanja godišnjice smrti studenta uzrokovane nacističkim delom, dobili

⁵ Izraz zamrznuti potiče od slavnog autora Timotija Gartona Eša i ispisan je u njegovom eseju pod nazivom *Čehoslovačka ispod leda. Czechoslovakia under the Ice*.

su notu antirežimske demonstracije. Tom prilikom nasilje od strane organa reda prema studentima bilo je početni povod za dalje proteste, koji su sve više poprimali elemente politike. U tim namerama stanovništvo je istrajalo pokazavši jedan visok stepen koherentnosti u svojim idejama i namerama. Režim je doživeo kolaps nakon ostavke predsednika uz mnogobrojne ostale ostavke na visokim funkcijama državnog aparata (Wheaton & Kavan, 1992). Na pitanje koji su razlozi ovakvog sloma u jednoj posttotalitarnoj državi poput Čehoslovačke, autori Linc i Alfred navode dva razloga. Jedan vide u vizionarskoj interpretaciji Vaclava Havela (*Václav Havel*), u pismu upućenom Gustavu Husaku davne 1975. godine, u kome on iskazuje svoju nadu o boljim vremenima za zajednicu onog trenutka kada nametnuta situacija izmiče kontroli dezorganizovanog režima da je podvodi u njenom interesu. U takvim okolnostima vlast ostaje paralizovana, jer je, pokušavajući da zamrzne političko-društveni život zajednice, paralizovala sebe i svoju funkcionalnost (Havel, 1986, p. 3–35). Posmatrano sa strane društvene nauke, autori su ovakav unutrašnji kolaps režima pripisali, pre svega, „zamrznutom posttotalitarizmu, ali i atmosferi sve izraženije neautentičnosti ideologije, isključivo formalnoj podršci režima, kao i suženom prostoru za izražavanje neslaganja u okviru civilnog društva“ (Linc i Stepan, 1998, p. 394–397). S pravom možemo konstatovati da u zamrznutom posttotalitarizmu, za razliku od ostalih tipova totalitarizma, barem onih koje su autori spominjali (totalni, zreli ili rani), ideologija je ta koja je bila značajna kadrovima u državnim upravama. Vaclav Havel smatra da je vlast sebe paralizovala, i u takvoj situaciji politička elita nije imala snagu za neke represivne ideje, jer je državna prinuda gotovo popustila po svim pitanjima. Otuda i odgovor na intenzivne proteste, barem posmatran iz jednog ugla, u kome su kolaps režima i nemogućnost političke elite da reaguje na trenutke događaja omogućili nenasilnu promenu režima. Ostavka predsednika Husaka i novoizabranog predsednika od strane parlamenta Vaclava Havela pogled je u istoriju novije države Čehoslovačke, koja će nakon par godina ponovo doživeti pitanje državnog poretka, ali ovog puta teritorijalne i nacionalne sudbine.

4.1.2. „Plišani razvod“ – konstruktivan odgovor političkih elita na problem državnosti

Čehoslovačka i njen narod su pokazali zrelu demokratsku kulturu prilikom izjašnjavanja o problemu državnosti. Dogovoreni *plišani razvod* između ove dve države je putem referenduma doživeo svoj model na ovim prosto-

rima. Savezni parlament je 1992. godine odlučio da se država 1. januara 1993. godine podeli na Češku i Slovačku.

Uprkos razlikama u sociokulturnim i istorijskim pogledima između ove dve države, zahtevi u nekim jakim separatističkim i nacionalističkim tonovima nisu bili dominantni na ovim prostorijama, barem ne dok su živele pod istim krovom. Autori Stefan i Linc ipak su smatrali da su se oni pojavili nakon izbora „kada su političke elite krenule da stvaraju uslove za razvod“ (Linc i Stepan, 1998, p. 399).

Stav pomenutih autora tiče se problema državnosti koja je vodila u smeru *razvoda*, jer je državnost bila *izrazito neoistitucionalna*. Konceptualni elementi federalnog ustava sovjetskog tipa, uz ustavna ovlašćenja za blokadu odlučivanja, kao i sveprisutni antipolitički stil ponašanja novih demokratskih struktura nakon sloma posstotalitarnog zamrznutog režima, postali su nasledni, sa malom usmerenom pažnjom za efikasnost funkcionisanja demokratskih institucija i procesa odlučivanja, koji bi umnogome doprineli poboljšanju ustava federacije. Kasnije, uprkos jakim naporima predsednika Čehoslovačke Havela, 1991. i 1992. godine nisu pomogli da ustavne promene budu realizovane. Ono što se dogodilo nakon izbora u junu 1992. godine jesu novi premijeri Češke republike i Slovačke republike, koji su se, osim dobijenom relativnom većinom, razlikovali i po pitanjima ekonomske i političke orijentacije države i društva. Oспорavanje ovih značajnih pitanja za oba premijera bila su predmet diskusije i postavljenog pitanja o unitarnosti države. Sa druge strane, aktuelni ustav sovjetskog tipa dao je mogućnost veta svakom premijeru na određenu odluku. Rešenje je viđeno u mirnom *razvodu*, uz ponovnu *plišanu pesmu* sa racionalnom i razumnom teritorijalnom podelom na češku i slovačku teritoriju (Linc i Stepan, 1998, p. 401–406). Strah od dobijanja većinske podrške za ostvarivanje sopstvenih odluka u parlamentu za oba premijera nije postojao, jer su obojica imala kontrolu nad parlamentarnom većinom u značajnim zakonodavnim organima. Rasplet sukoba je sve više viđen u njihovim jasnim namerama u smeru podele države, iako, prema nekim javnim istraživanjima koja su se bavila odnosom dva naroda, nisu pokazali *jaku i snažnu* želju za separacijom. Ono što se može konstatovati jeste konstruktivan doprinos političkih elita istorijskom nenasilnom razdvajanju ove dve države koje je bilo predupređeno snažnim ekonomsko-društveno-političkim impulsima, viđenim u pogledima političkih elita (oba premijera).

4.2. Socijalistička Republika Rumunija

4.2.1. Zaokret totalitarizma ka sultanističkom obliku vladanja

Nakon Drugog svetskog rata Rumunija, kao i ostale države Istočne i Centralne Evrope, potpala je pod uticaj Sovjetskog Saveza. Tadašnji kralj Mihail I bio je primoran da abdicira, a Rumunija je postala država jednopartijskog sistema i strogo dirigovane ekonomije. Veći deo industrijskog i uslužnog sektora postaje državna imovina, dok je poljoprivreda bila kolektivizovana, a cela ekonomija izložena planskoj centralizaciji (Daianu & Murgescu, 2013, p. 3).

U periodu nakon Drugog svetskog rata, pa sve do Čaušeskuovog preuzimanja vlasti, kada je stvorio jednu vlastitu državu i kao patrijarhalni vođa vladao njome, Rumunija je polako ulazila u jednu problematičnu fazu u kojoj su izgledi u vidu poštovanja ljudskog dostojanstva najviše trpeli poraze.

Nakon smrti predsednika Rumunije Đorđa-Deža (*Gheorghiu-Dej*), u martu 1965. godine, Čaušesku je u roku od tri dana postao prvi sekretar Komunističke partije Rumunije (*Partidul Comunist Roman - PCR*), pokazavši već u početku jednu istrajnost po pitanju učvršćivanja svoje vodeće pozicije u unutrašnjosti protiv otpora prosovjetske frakcije. Čaušeskuova ideologija bila je usmerena ka kombinaciji antisovjetskog i antistaljinističkog pristupa u politici koja je zagovarala veću liberalizaciju na unutrašnjem planu. Veštim manipulisanjem svoje ideologije, Čaušesku je koristio klasičnu instrumentalnu raspravu unutar stranke koja se kretala od promena u strukturi partijskog i državnog aparata, političke isključenosti i neutralizacije predstavnika nekih nepovoljnih elita, do saradnje sa novim elitama koje su bile posvećene ovoj grupi (Gabanyi, 2006, p. 1–16). To nadalje pokazuje da je ovakva idejna percepcija vođe sve više otvarala put ka osnivanju jednog režima i sistema u kome će samovolja i ekstremna personalizacija potvrditi ovu tezu i postati realne u budućnosti ove zemlje. To se i naposljetku desilo. Čaušesku je 1974. godine postao *krunisani* predsednik čiji je tip vladanja, po Veberovom mišljenju, postao *sultanistički* (Veber, 1976, p. 182–183)⁶.

⁶ Sultanizam se ubraja u poseban tip tradicionalne vlasti, identifikujući se sa patrijarhalizmom, u kome je uloga pojedinca u jednom domaćinstvu ili nekoj ekonomskoj grupi vladajuća na osnovu strogo utvrđenih pravila nasleđivanja. Krajnji ishod patrijarhalne vlasti jeste težnja ka postizanju oblika sultanizma, u kome se „vlada po sopstvenim pravilima i u svojoj samovolji, nesputan elementima tradicionalizma“.

4.2.2. Spas od „sultanizma“ – neminovnost ulaska u nasilje

Spomenuta u više navrata, godina 1989. je značajna za mnoge države Istočnog bloka. Počela je sa padom Berlinskog zida i to se kao domino efekat prelilo na ostale države Varšavskog pakta. Poslednja u ovom delu bila je Rumunija, koja je zatvorila krug komunizma. Posmatrajući unazad period od pada zida, kao i sva dešavanja u susedstvu, stanovništvo Rumunije je bilo svesno da se sve ovo mora desiti i kod njih. Prelazak iz jednog sistema u drugi, otvaranje granica, ekonomska liberalizacija, sloboda, odnosno demokratija jesu bili podstrek i motiv da se u ovom delu Evrope oslobodi od vladavine koja je bila pod dominacijom Čaušeskua. U izlasku iz ovog začaranog kombinovanog sultanističkog režima, koji je poprimao i elemente nacionalizma, u jednom totalitarnom poretku za mnoge stručnjake su spoljni događaji imali značajnu ulogu. Mirnu i sporazumnu tranziciju je teško postići u ovom delu sudeći po tome što je u ovakvom režimu pluralizacija društvenih grupa bila na najmanjem stepenu razvijenosti. Može se reći da gotovo nije ni postojala. Narod Rumunije je tada o svim događajima u susedstvu mogao da se informiše putem radija Slobodna Evropa, mađarske i bugarske televizije, te je jedino tako mogao da sazna šta se sve odigralo u tim zemljama (Linc i Stepan, 1989, p. 440). Svesni smo činjenica da su međunarodni faktori, u ovom slučaju dešavanja u ostalim zemljama Varšavskog pakta, odigrali ključnu ulogu i pokrenuli su sa mrtve tačke potisnutu viziju o ostvarenim željama o slobodnoj zemlji. Niko do tada nije slutio da te promene mogu biti katastrofalne po živote stanovnika, iako su neku scenu nasilja ipak mogli da predvide.

Suočen sa geopolitičkim dešavanjima unutar Istočnog bloka, kao i načinom ovih promena, narod Rumunije je od 16. decembra 1989. godine počeo da se masovno okuplja na trgovima velikih gradova Rumunije, pokazujući nezadovoljstvo i tražeći smenu rukovodstva. Preteča ovih okupljanja bio je grad Temišvar, u kome se i prolivala krv tadašnjih protestanata koji su mirno protestovali. U kasnijim analizama, datim od strane tadašnje šire stručne javnosti, ova narodna okupljanja i protesti, koji su proizveli revolucionarni državni udar, bili su kratkog intenziteta, za mnoge politički manipulisani i bez političke alternative. Popularna buna je bila izazvana i od strane elita koje su bile protiv Čaušeskuovog režima. Taj režim bio je sastavljen od kadrova iz tadašnje partijske nomenklature, vojske, kao i tajnih službi, koje su involvirane u ove sukobe predvidele razlog za sopstvene interese. Kasnije su se iskristalizovali motivi kvazirevolucionarne elite koja je tražila više nego što je narod zahtevao, a to je ukidanje komunističkog režima. Sa druge strane,

akteri državnog udara tražili su pad antireformističkog i nacionalističkog modela Nikolaja Čaušeskua, kao i uspostavljanje jednog modela prosovjetskog reformističkog tipa na principima Gorbačovljeve (*Mikhail Sergejevič Gorbachev*) perestrojke (Gabanyi, 2006, p. 1–16).

Ovakav režim sa jakim karakteristikama sultanizma ima tendenciju da svoj kraj uglavnom doživljava u nasilju ili u revolucionarnim neredima. Ovo je mišljenje autora Linca i Stefana. Kao razlog tome prednjači situacija da u značajnim institucijama državnog aparata kadrovi nisu imali nimala autonomnosti, kao ni moći da kontrolišu svoju politiku, jer su stalno bili pod lupom i uvek na meti premeštanja ili sklanjanja sa najviših funkcija zbog *sultanove samovolje*. Isti autori se pozivaju na mišljenja šire rumunske javnosti, među kojima je i poznati rumunski pesnik Andrej Kodresku (*Andrei Codrescu*), koji je dao osnovu o teoriji zavere o čitavoj revoluciji i padu Čaušeskuovog režima o dobroj tezi koja je išla u smeru „prisivajanja revolucije u dobro isplaniranoj konspiraciji”. Takođe, po mišljenju ovog pesnika, sve je ličilo na jednu „isceniranu revoluciju”, iskonstruisanu i podvođenu od strane komunističkih struktura. Isti autor u svom delu navodi nedoumice oko broja poginulih na trgu u Temišvaru, pa sve do postojanja „elemenata o nameštenoj kontrarevoluciji”, aludirajući na scenu dešavanja u Bukureštu i oružani napad na zgradu centralnog komiteta partije (Codrescu, 1992).

4.2.3. Početak protesta i kraj režimskog vladanja u pogubnoj fazi rumunske tranzicije

Sušтина rada jesu promene koje su se izdešavale u Rumuniji posmatrane kroz pad Čaušeskuovog režima, koji je, nažalost, ostvaren u krvi žrtava protesta. Međutim, kroz jednu analizu režimskog sistema ukazali na to da takva vrsta totalitarizma u kombinaciji sa nacionalističko-sultanističkim komponentama može proizvesti nasilje. U tom kontekstu se zaključuje složiti sa analitičarima da ogorčenost naroda Rumunije datira iz tog perioda, pa su predvidljive crte nasilja bile usmerene do najtežeg stadijuma. Nećemo potpadati pod misiju i načela hrišćanske kulture, u kojoj je praštati jedina prava odluka, ipak moramo biti racionalni i svesni dotadašnjeg života naroda Rumunije. Ishod u kome je brzina pogubljenja bila najbitnija, a ne to da se ponudi i pokaže jedno pravno razumno suđenje, daje nam argument u kome su ukazane premise mogle da zadovolje pravdu i na drugačiji način. Kako u celoj ovoj priči ne bismo zaboravili na suštinu događaja i zašto su promene bile primarne, odnosno na želju rumunskog stanovništva i dela političke

elite da se izade iz komunizma i prihvate demokratija i jednaka prava za sve, podsetimo se prvog koraka nove privremene vlasti u vezi sa suđenjem bračnom paru Čaušesku. Ishitrenost ove vlasti je u samom startu zaboravila na osnovna načela ovog željenog sistema. To pokazuje i jednu vrstu poteškoća u narednom periodu sa kojom se ovo društvo suočavalo, a u vezi sa konsolidovanjem demokratije u institucijama. Zasigurno se novom režimu može pripisati ovakva manjkavost na samom startu ulaska države u promene kada se moralo pridodati više pažnje u izgradnji, ali i poštovanju osnovnih postulata demokratije i njenih elemenata, a ne uspehu revolucije koja je imala samo jednu tačku – smrt vladara. U celoj ovoj priči čini nam se da je lišavanje života bračnog para Čaušesku bilo ciljno inspirisano i priželjkivano ne toliko od strane stanovništva koliko od novih revolucionarnih elita, koje su zarad sopstvenih interesa samo aminovale želju nacije. Mirno gledanje Nikolajeve i Elenine kobne sudbine ispred TV ekrana ovu poslednju državu iz Varšavskog pakta, koja je okončala eru komunizma uz nasilje i prolivenu krv vlastitog naroda, ali i pogubljenje svog „samovoljnog vladara i vladarke“, čini jedinstvenom u talasu tranzicije na ovom području. Time je cela ova revolucija stavila pečat na svrgavanje diktatora, a manje novu političku elitu motivisala na stvaranje jednog pravnog demokratskog poretka sa elementima vladavine prava.

4.3. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

4.3.1. *Protesti na dvodimenzionalnoj relaciji: antibirokratska revolucija naspram ideologije nacionalizma*

Pre nego što krenemo sa činjeničnom konstatacijom o raspadu SFRJ i njenim političkim elitama, kao i o njenom posmatranju ili delovanju od strane elita na sam tok događaja, najpre bismo jednim osnovnim prikazom nastanka ove države dali uvid u postojanje i formiranje države.

Na početku, složićemo se sa konstantom o formiranju idejne vodilje za stvaranje jugoslovenske države, koja je bila u nagoveštaju izbijanja Prvog svetskog rata. Isto tako, njeno viđenje u jednoj idiličnoj tipskoj zajednici svih Južnih Slovena okupljenih na jednoj teritoriji više je bilo podstaknuto od strane tadašnjih buržoaskih političkih elita, a manje u mislima naroda koji su bili u tim državama.

Posmatrana Jugoslavija stvorena je u dva navrata, 1918. godine i nakon Drugog svetskog rata – 1945. godine, s tim da su okolnosti uređenja države bile drugačije i može se reći da su te okolnosti i stvorile povod za ovu per-

spektivu. Dok je prva Jugoslavija nakon 1918. godine bila uređena kao monarhistički oblik vladavine sa dinastijom na čelu, druga je nastala kao federativna republika, kasnije socijalistička, sa predominantnom političkom partijskom elitom na čelu. Obe su ostavile trag u istoriji ovog naroda. Stvorena nakon Drugog svetskog rata, akcenat je stavila na koncept zajedničke države svih naroda i narodnosti, uokviren i prepoznatljiv u jugoslovensku državu. Sam koncept će nadvladati pojedine parcijalne nacionalističke ideologije i afirmisati građanski identitet sa nadnacionalnom formulom. To se i dogodilo, ali je trajalo kratko. Upravo taj punkt o pacifikovanom i slabljenom nacionalizmu koji se nalazio u načelu kreiranja jugoslovenskog državnog okvira naposljetku je postao okidač za njenu erupciju i eroziju.

Protesti su tokom osamdesetih pretežno dominirali tadašnjom državom SFRJ. Slika početnih protesta imala je dvodimenzionalnu notu koja je ukazala na postojanje problema i dala povod za proteste. Sa jedne strane, nezadovoljstvo tadašnjih Srba s Kosova pitanjem njihovog položaja, ali i sve veća zabrinutost usled demografske strukture stanovništva u kojoj je stopa priraštaja albanskog naroda sa Kosova bila veća u odnosu na srpsku, kao i veća stopa iseljavanja nealbanskog stanovništva, pokreću talas protesta. Sve ovo će se kasnije preliti i pokrenuti još mnoge goruće probleme na tadašnjem prostoru Jugoslavije (Vladislavljević, 2008). Sa druge strane, protesti koji su inicirani i mahom sprovedeni bili su delo radničke klase. Oni su se zbog teškog životnog standarda i jake i nestabilne ekonomske krize proširili Jugoslavijom, u kojoj su marševi i protesti postali svakodnevica na ulicama administrativnih centara tadašnjih republika. Među značajnim protestima jeste onaj koji se dogodio 1987. godine, kada su labinski rudari štrajkovali dva meseca, a zatim i demonstracije radnika u Skoplju i Ljubljani. Talas radničkog štrajka nastavio se i u sledećoj godini, kada su rudari i industrijski radnici iz Bosne, Hrvatske i Srbije organizovali proteste u svojim glavnim gradovima, uz već poznate zahteve – bolji životni standard i smena visokih političkih funkcionera jer je radnička klasa bila nezadovoljna njihovim aktivnostima. U međuvremenu, pokret Srba s Kosova, u čijem su interesu viđene promene ustavnog karaktera, u vidu ojačanja organa Srbije koji ih podržavaju, i uz minimiziranje nadležnosti autonomnih pokrajina, pokreće više protesta u Vojvodini, centralnoj Srbiji i Crnoj Gori da vrše pritisak na rukovodstvo Vojvodine i Crne Gore kako bi podržavale ove zahteve (Vladislavljević, 2008 p. 44–109). Ovakvi protesti u pomenutim područjima dali su povod za širenje lokalnih mreža aktivista koji su u jednu ruku podržavali zahteve ovog pokreta, a sa druge strane, u ove proteste su se involvirali i svi oni koji su videli svoje nezadovoljstvo u rukovodstvu iz različitih razloga.

No, ubrzo su na ovakve proteste, koji su bili nerežimskog karaktera, reagovala režimske organizacije, naročito u centralnoj Srbiji. One su organizovale mitinge solidarnosti i motivisanja uz razne aktivnosti (organizovani prevoz, lanč paketi) što većeg broja učesnika u protestima, koji će usput biti i nagrađivani (Vladisavljević, 2011, p. 69). Nastaje talas protesta šireg društvenog sloja u kome su ovi događaji bili okarakterisani kao *antibirokratska revolucija*, jer su se orijentisali na visoke funkcionere i na njihov rad, koji nimalo nije zadovoljio očekivanja tadašnjih građana. Razlog nepoverenja u tadašnje rukovodstvo i zahtev za njegovu smenu ne ostaje usamljen slučaj sa aspekta iniciranja protesta. Sve više pažnje pridaje se ustavnim promenama u Srbiji, što se smatra glavnim uzročnikom kulminacije protesta. Naime, uključivanje dveju pokrajina u ustavnopravni sistem Srbije u martu 1988. godine, na osnovu čega se smatra da je država Srbija konačno postala *celokupna* i vratila svoj nacionalni ponos i identitet uskraćen ustavnim amandmanom iz 1974. godine, dalo je zamah i povod za izbijanje nezadovoljstva određenog dela društva i građana Jugoslavije (Bakić, 2011, p. 82). Ovakva ustavna promena je posledično izazvala proteste albanskog stanovništva u jesen 1988. godine. Čini se da ovi protesti, u odnosu na ostale koji su bili na teritoriji Jugoslavije, postaju ozbiljni i dinamični sa uvodnom koncepcijom promene aktuelnosti. To će u narednom periodu uzdrmati temelje zajednice koju je priznala međunarodna zajednica u tadašnjim ustavnopravnim okvirima i ispisati novo poglavlje istorije Balkana. Dinamika protesta koji su pokrenuli rudari iz rudnika Stari trg imala je snagu da proteste proširi duž Kosova i zbog njihovog intenziteta i funkcionalnosti ovaj protest je dobio na značaju jer je aktivirao rukovodstvo, koje je prisilom ugušio ovakav vid neposlušnosti. Sa druge strane, ove proteste je podržalo rukovodstvo Slovenije, što mu se kao bumerang vratilo kroz demonstracije građana širom Srbije koji su protestovali zbog te njihove politike (Vladisavljević, 2008). Javna podrška rudarima koja je stigla od rukovodstva Slovenije može se analizirati sa aspekta ustavnopravnih činjenica. Čini se da je pripajanje Kosova i Vojvodine u ustavnopravni poredak Srbije izazvalo strah ne samo kod Slovenije već i kod ostalih republika. Razlog za to se vidi u odnosu promenjenih snaga u federaciji, gde bi Srbija svojim stavovima u budućnosti mogla nadjačati zajednicu. No, za Srbiju, barem u jednom pogledu, to je značilo egalitaran status sa ostalim republikama.

Gorepomenuti protesti su u ime antibirokratskih zahteva uzdrnali položaje starog rukovodstva i upitno su se odnosili na snagu njegovih političkih elita, budući da u tom trenutku u okruženju vlada rastakanje komunističkog sistema, što se posledično reflektovalo na snagu tadašnje komunističke

nomenklature. Ovi događaji su otvorili prostor i dali polet novim ideologijama za buđenje nacionalističkih pokreta, otvarajući prostor novim režimskim političarima da ostvare svoje nacionalističke ideje. Nove političke elite iskoristile su nacionalističku ekspanziju među stanovništvom, koja se širila celom državom i postigle su da ova ideologija bude primat u odnosu na ostale probleme ekonomske prirode, dužničke krize i loš standard. Umesto da započnu reforme celokupnog privrednog sistema, naročito ekonomske i socijalne prirode, kao i dekonstrukciju partijske države, one su se usredile na aspekte teritorijalne granične prednosti i etničke vrednosti. Revolucije koje su buknule na području istočne Evrope za cilj su imale promenu društveno-političkog poretka, dok su na tlu Jugoslavije promene uglavnom imale nacionalno-teritorijalnu i etničku strukturu.

Ti protesti su krenuli od antibirokratske revolucije, u kojoj je tadašnja komunistička vodeća politička struktura, zbog svoje ideologije i dešavanja, u okruženju oslabila. Umesto da protesti otvore i preobrazuju jugoslovenski sistem i privredu u slobodniji i demokratsko orijentisani poredak, oni su pružili podlogu oportunističkim režimskim političkim elitama da u tim zahtevima ubrzaju svoj uspon ka populističkoj autoritarnoj ideologiji.

Masovni mitinzi, koji su dobili popularni naziv „mitinzi istine“ (Bakić, 2011, p. 82), samo su dokazali tezu ambivalentnosti između vlasti u Srbiji koje su ih organizovale (uz pomoć službe bezbednosti) i zaposlenih radnika koji su dobili slobodan dan za ovu priliku. Ovi događaji pokazali su, osim vidljivog stanja „dešavanje naroda“ (Nikolić, 2019, p. 20), svoju nezrelost i neodgovornost učesnika mitinga, čija je motivacija dostigla vrhunac uz opravdanost prisustva zbog „besplatnog sendviča i soka“.

Analizirajući gorepomenute proteste, mitinge i demonstracije, stekao se utisak da je početno nezadovoljstvo građana ubrzo pod palicom političkih elita preusmereno u drugom pravcu. Prvobitni motiv koji je dao povod protestu bio je gurnut pod tepih da bi podupredio prostor nacionalizmu, koji je sve više poprimao oblik mržnje i netrpeljivosti među različitim narodima na prostorima Jugoslavije. Takođe, ogledi protesta se u nekim dimenzijama mogu posmatrati kao „buđenje nacionalizma“ na ovim prostorima, zbog čega su kasnije otvarali prostor za rastakanje zemlje, što se naposljetku i desilo.

4.3.2. Višefaktorski činioci uzroka nasilja i uticaj političke elite u tragediji jugoslovenske zajednice

Slovenija, kao prva država koja je istupila iz sastava Jugoslavije, otvorila je put ostalim republikama da postanu nezavisne i samostalne države, prvenstveno Hrvatskoj, koja je odmah nakon nje proglasila nezavisnost. Na referendumu sprovedenom u Sloveniji decembra 1990. godine za samostalnost se opredelila većina stanovništva te države. Sledeće godine u junu Slovenija je donela Ustavnu povelju i Deklaraciju o nezavisnosti, čime je formalno postala i nezavisna država. To je dovelo do desetodnevnog rata između vojne snage JNA i Teritorijalne odbrane – TO, čime je započeo prvi rat na teritoriji SFRJ. On je bio okončan Brionskom deklaracijom (Repe, 2017, p. 196–197), ali nažalost rat se ubrzo nastavio u Hrvatskoj, kasnije u Bosni i Hercegovini, a to je dovelo do fatalnog kraja projekta *Jugoslavija*, koji je pokušavan u više navrata.

Slovenački nacionalizam za Dejana Jovića, za razliku od srpskog, bio je „izolacionistički i odbrambeni“, dok je srpski „bio ekspanzionistički i napadački“ (Jović, 2003, p. 425), što ne znači da na ostalim delovima Jugoslavije, npr. u Hrvatskoj on nije bio u nekom drugom obliku. S obzirom na to da je prva vlada, predvođena HDZ-om, nakon političkog pluralizma bila nacionalistički nastrojena i sprovela svoju zamisao o nezavisnosti i etnički čistoj državi Hrvatske, može se uočiti da ni u toj zemlji određeni stepen nacionalizma nije manjkao.

Većita polemika oko teze o „razbijanju ili raspadu Jugoslavije“, vođenoj od strane međunarodne javnosti i one sa prostora bivše Jugoslavije, kao i o unutrašnjim ili spoljnim faktorima njenih delovanja, (ne)reagovanja međunarodne zajednice (Mujović, 1995, p. 16–25)⁷ i puštanju Jugoslavije niz vodu, još uvek je upitna u njihovim izjavama i stavovima oko diskursa o jugoslovenskoj tragediji. Takođe, ona još uvek kod ovih naroda predstavlja kamen spoticanja za razumevanje ove tragedije, jer se ona uvek posmatra i analizira sa pozicije i stanovišta sa kojeg potiče. U tom kontekstu se želje i novopostavljene strategije za budućnost ovih naroda vide u nekakvoj zajednici, ali ovog puta onoj koja nosi ime Evropska unija. Ovo još jednom otvara pitanje oko

⁷ Kada govorimo o međunarodnim organizacijama, najpre treba istaći ulogu Evropske unije koja se među prvim organizacijama i institucijama angažovala u rešavanju krize na prostorima SFRJ uz apel da se svi nerešljivi problemi i sukobi unutar jugoslovenskih država reše na miran način. Zatim tu su bile: Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji, Ujedinjene nacije, ali i uloge vodećih sila pojedinih zapadnih evropskih zemalja, uključujući i SAD, koje su imale uticaj u mnogim međunarodnim organima i telima da svojim integritetom utiču u celom tom procesu.

njihovog prethodnog ponašanja i dezintegracije, na kojem će, nadamo se, ne samo istorija, već i druge naučne discipline graditi svoja viđenja i pokušati da daju racionalan odgovor na pitanje zašto smo se odvojili da bismo opet bili zajedno.

Ako je trebalo da se *ispuni* zamišljeni rastanak među ovim narodima, da li je on morao na takav način da se i desi? Je li uloga tadašnjih političkih elita bila usko povezana sa vlastitim idejama i opstankom na vlasti? Je li postala nezrela i nepromišljena za dane koji su rasplamsali nacionalističku retoriku i na kraju doveli do sukoba koji su izazvali građanski rat? Da li je to sve bilo u nečijoj zamisli ili? Nadalje, zašto su se protesti koji su težili da promene postojeći poredak na momente preokrenuli u nacionalizam i mržnju? Mogli su nekako isčeznuti, kao što se desilo u Čehoslovačkoj kada su se na miran način države odvojile. Možda su oni ukazali na drugu dimenziju koja je na ovim prostorima među Južnim Slovenima postala proizvod davne istorije koja je opet kulminirala. Momenti kada politička elita je morala da te tenzije i nacionalističke euforije sankcioniše, a ne da im daje zamah, postali su slabi ili možda *osmišljeni*, dok je intenzitet nasilja, vođenog nacionalističkom idejom, postao *prejak* da daje znake za mirno rešenje ili kompromis koji bi umanjio žrtve i patnju jugoslovenskog naroda.

5. Zaključak

U svom početnom deskriptivnom izlaganju dotakli smo tezu teorije o elitama, kao i onih koji čine elitu, pozivajući se na konkretan stav istaknutih teoretičara koji su dali, odnosno bili osnivači ovih teorija. Elitni termin pokriva izrazitu stvarnost koju čine istaknuti politički i društveni pojedinci, koji su po svojim sposobnostima odvojeni od članova društva. Međutim, akcenat u ovom radu stavljen je na onaj sloj društvenih elita koji se u izvornom značenju, bez obzira na različitost korišćenih izraza u nazivu, poput elita vlasti (Mils, 1964, p. 11–20)⁸, vladajuća elita ili politička klasa, u suštinskom

⁸ Termin *elita vlasti* nosi naziv dela autora Rajta Milsa (*Charles Wright Mills*) u kome on ističe da je moć usko povezana sa značajnim institucijama savremenog društva u kome uticaj imaju njihovi predstavnici. Naime, njegova konstatacija da „niko ne može u pravom smislu biti uticajan i moćan ako ne učestvuje u upravljanju krupnim institucijama“ pokazuje da je centar modernog društva u rukama najviše i najmoćnije upravljačke ekonomske i vojne strukture u datoj državi. On pokazuje da tri glavne američke elitne grupe – korporativni lideri, politički lideri i vojni načelnici formiraju jedinstvenu elitu moći, homogenu u smislu socijalnog porekla i obrazovanja. Jedinstvo elite je podržano institucionalnim hijerarhijskim mehanizmima koji olakšavaju međusobnu povezanost njihovih članova, kao i svest o njihovim zajedničkim interesima.

delu odnosi se na političku elitu koja, kao jedna organizovana manjina u vladajućoj strukturi, vrši vlast nad većinom u jednom određenom društvu.

Društvo koje je poplavljeno lavinom nezadovoljstva o pitanjima koje su od vitalnog značaja za njihovu ne samo egzistenciju nego i šire, predstavlja *neaktiviranu bombu* za vladajuću administraciju, koja svakog časa može da *eksplodira*. Građanska neposlušnost kao odgovor na ovakvo stanje opravdava svoju isplaniranu aktivnost zbog nerazumevanja ili pak nemarnosti izazvane od strane vladajuće strukture. Masovne pobune, koje poprimaju formu protesta, postaju *oruđe* u njihovim rukama koje je usmereno ka kreatorima društveno političke scene s ciljem preispitivanja njihove uloge.

Nesumnjivo da su protesti uveliko imali ulogu promene režima u posmatranim državama, pogotovo u Čehoslovačkoj i Rumuniji, te su postali simboli demokratije i slobode za svoj narod. Protesti koji su se odvijali u pomenutim državama pokazuju ne samo dinamiku i želju za promenama već, u nekim momentima, oni pokazuju kakve su posledice nastale zbog vladajućih elita, koje su se svim sredstvima borile za ideološki opstanak, primetivši da su im pozicije ranjive i oslabljene pod ovim naletom. Uprkos tim činjenicama, dometi protesta u nekim državama ostvarili su pozitivne efekte. Ako se ta pozitivnost meri i ogleda u pravcu u kome su ostvareni zamišljeni ciljevi, između ostalog i vraćenu sloboda, za koju se smatra da je rođenjem data, i da niko bez valjanog razloga ne može da je otuđi, tom narodu koji je postao žrtva i izgubio život za tu slobodu, postaće delo njene opravdanosti uz stalno preispitivanje podnetih žrtava i uloge njihovih vladara.

Za razliku od Čehoslovačke, koja je sve promene izvršila nenasilno, od pada režima, pa do njene podele na Češku i Slovačku republiku, Rumunija je svoje promene doživela na tragičan način. Poznati model *plišane revolucije* u Čehoslovačkoj doživeo je svoje dane zahvaljujući narodu obe države, koji je putem referendumu doprineo njegovom ishodu. Takođe se može dodati da je polazna tačka u rešavanju problema ove zajednice bila podstaknuta kompromisnim smernicama zacrtanim od strane političke elite, ali i predupređena notama njihove političke zrelosti. Ovakva slika je mimoišla Rumuniju, koja je svojom krvavom revolucijom zatvorila domino efekat talasa demokratizacije koji se prelio duž Istočne i Centralne Evrope. Sa jedne strane, narod koji je tražio promene na ulicama bio je meta militantne reakcije vlasti, što je izazvalo smrt učesnika demonstracije, dok je nakon svega toga njihov „dojučerašnji otac nacije Čaušesku“ doživeo kobnu sudbinu. Samovolja i ekstremna personalizacija Čaušeskuovog režima vodila je rumunski narod i državu ka totalitarizmu upotpunjenom sultanizmom i nacionalizmom, što je kasnije otežalo put ovoj državi ka konsolidaciji demokratije i vladavini prava.

Protesti u periodu pada Berlinskog zida i dešavanja u susedstvu za građane Jugoslavije bili su predmet posmatranja, jer njihove pozicije i problemi gotovo da su imali različite tematske konotacije. Protesti jesu dominirali na teritoriji Jugoslavije, pogotovo na teritorijama Srbije i Crne Gore, i uglavnom su bili označeni kao *antibirokratska revolucija*, jer su se orijentisali na visoke funkcionere i na njihov rad koji nimalo nije zadovoljio očekivanja tadašnjih građana. Gorući problemi za Jugoslaviju tog vremena jesu bili finansijske prirode i zahtevali su brzo reagovanje nadležnog tela SFRJ. Jedino moguće rešenje navedenog problema bile su ekonomske reforme u svim sektorima jugoslovenske privrede. Nažalost, pitanju tranzicije ekonomskog i političkog sistema na prostorima bivše SFRJ posvetilo se neprimereno malo pažnje zbog preokupiranosti nacionalnim pitanjem.

Razlog zbog kojeg su protesti kulminirali i dobili na intenzitetu sadržavali su u osnovi promene ustavne platforme. Ovo je zapravo i dalo polet novim ideologijama za buđenje nacionalističkih pokreta, otvarajući prostor novim režimskim političarima da ostvare svoje nacionalističke ideje. Nove političke elite iskoristile su nacionalističku ekspanziju među stanovništvom koja se širila celom državom i postigla da ova ideologija bude primat u odnosu na ostale probleme ekonomske prirode, dužničke krize i siromašnog standarda. Prema mišljenju većine autora, prva vidna tranzicija na ovim prostorima imala je konotaciju teritorijalnosti sa izraženim posledicama po društvo. Označena kao *teritorijalna tranzicija*, bila je usmerena u pravcu nacionalizma i bolesne mržnje izopačene populističke demagogije pojedinih struktura društva koje su iz *bratstva i jedinstva* ulazile u nacionalizam, stvorivši tako uslove „za naciokratsku i ratnu opciju“ (Mihailović, 2010, p. 14). Nadalje, treba istaći da kada je u pitanju raspad, odnosno građanski rat u Jugoslaviji, osim reagovanja i uticaja tadašnjih političkih elita u ovom događaju, neophodno je dotaći se i drugih činilaca koji su svojim (ne)formalnim postupcima uokvirili tragediju na ovom delu Balkana. Naročito se treba osvrnuti na uočenu sliku o uticajnim faktorima ne samo unutrašnjim već i spoljašnjim, kao i na (ne) reagovanje administracije zapadnih zemalja i međunarodne organizacije, što svakako daje jednu posebnu prizmu kroz koju je neophodno uočiti sliku o svim događajima na ovim prostorima.

Neslavna vladavina elite i njen režim u pojedinim državama bili su na meti geopolitičkih promena i zahteva, u kojima je politička elita morala da predvidi korake i, naposljetku, da im se povinuje. Utisak je da su u onim situacijama u kojima je došlo do demokratskog kompromisa i mirnog konstruktivnog rešenja od strane vodećih političkih elita razni oblici nesporazuma koji bi potencijalno otvarali put nasilju bili u najavi amputirani. Međutim,

one situacije koje su u onim delovima proizvele katastrofalne greške, jednu nepromišljenost ili pak svesnog, taktičkog, planskog rada i delovanja određenih političkih elita, ostavljaju utisak neminovnog puta ulaska u kaos i nasilje.

Novonastale promene na geopolitičkom planu izazvane padom Berlinškog zida obistinile su se u zemljama Istočne i Centralne Evrope koje su napuštanjem komunizma i komandne ekonomije galopirajućim koracima stremile ka svom glavnom strateškom cilju, ulasku u Evropsku uniju, kao poslednjoj stanici na mapi njihovog putovanja. Ove promene za Jugoslaviju i njen narod, barem u početnim koracima reformacije, nisu pokazale jasnu stratešku orijentaciju za pridruživanje Evropskoj uniji. Ono što je paradoksalno je to da će u narednom periodu ova ideja kod političkih elita sazrevati i stvoriti strateške motive za pojedinačan ulazak rascepanih delova Jugoslavije u Evropsku uniju.

Literatura:

- Arent, H. (2002). *O nasilju*. Beograd: Aleksandrija Pres, Nova srpska politička misao.
- Bakić, J. (2011). *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Botomor, T. (2008). *Elite i društvo*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Codrescu, A. (1992). *The Hole in the Flag: A Romanian Exile's Story of Return and Revolution*. New York: W. Morrow.
- Daianu, D. & Murgescu, B. (2013). *Incotro se indreapta capitalismul romanesc*. Bucuresti: Friedrich Ebert Stiftung.
- Fishman, M. R. (1990). Rethinking State and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy. *World Politics*, 42(3), 422–440. <http://www.jstor.org/stable/2010418?origin=JSTOR-pdf>
- Gabanyi, A. U. (2006). Elitele Romanesti in procesul tranzitiei. *Revista Cultura*, 37, 1–16.
- Garton Ash, T. (1989). Czechoslovakia under the Ice. U *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe*. New York: Random House.
- Grupa autora. (1975). *Politička enciklopedija*. Beograd: Savremena administracija.
- Jović, D. (2003). *Jugoslavija – država koja je odumrla*. Beograd: Fabrika knjiga, B92.
- Koenen-I. Ž. (2005). *Sociologija elita*. Beograd: Clío.
- Linc, H. i Stepan, A. (1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Beograd: Filip Višnjić.
- Makijaveli, N. (2007). *Vladalac*. Novi Beograd: IP Knjiga Neven–Zemun.
- Mihailović, S. (2010). Priča o tranziciji ili naracija o našim beskrajnim manama. U Mihajlović, S. Ružica, M. i Jakobi, T. (ur.). *Kako građani Srbije vide tranziciju. Istraživanje javnog mnjenja tranzicije*. (p. 9–28). Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Michels, R. (1962). *Political Parties*. New York: The Free Press.
- Mils, R. (1964). *Elita vlasti*. Beograd: Kultura.
- Mosca, G. (1939). *The Rulling Class*. London: New York

- Mujović, R. (1995). *Međunarodni faktori u građanskom ratu i krizi u Jugoslaviji*. Beograd: GIP Slobodan Jović.
- Musil, J. (1993). Czech and Slovak Society: Outline of a Comparative Study. *Czech Sociological Review*, 1(1), 5–21.
- Nikolić, K. (2019). *Jugoslavija, poslednji dani (1989-1992)*. Drugo izdanje. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Oppenheim, E. F. (1961). *Dimensions of Freedoms: An Analysis*. New York.
- Pareto, V. (1935). *The mind and society (Trattato di sociologia generale) - Volume One*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Pareto, V. (1964). *Oeuvres complètes*. Vol. 12. Geneva: Librairie Droz.
- Pavlović, V. (2012). *Politička moć*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Poulantzas, N. (1978). *Politička vlast i društvene klase*. Beograd: IC Komunist.
- Platon. (n. d.). *Država*. Novi Sad: Marko Karamarković.
- Repe, B. (2017). Zašto su ušli i zašto su izašli: tri slovenačke odluke o jugoslovenstvu. U Perović, L. (ur.). *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* (p. 172–199). Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Skilling, H. G. (1976). *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Princeton University Press.
- Simeunović, D. (2002). *Teorija politike, I deo*. Beograd: Udruženje „Nauka i društvo“.
- Sorel, G. (1936). *Réflexion sur la violence*. Paris: Marcel Riviere.
- Tadić, Lj. (2007). *Nauka o politici*. Beograd: Službeni glasnik i Zavod za udžbenike.
- Tibil, G. (2013). Conflictul elitelor și instabilitatea politică în evoluția modernă și contemporană a Românie. *Polis – Revistă de științe politice*, 1. 127–160.
- Vaclav, H. (1986). Letter to Dr. Gustav Husak, 1975. U Ian, V. (ur). *Vaclav, H. Living in Truth*. (p. 3–35). London: Faber and Faber.
- Veber, M. (1976). *Privreda i društvo I*. Beograd: Prosveta.
- Vladislavljević, N. (2008). *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vladislavljević, N. (2010). Mešoviti režimi, protesti i 5.oktobar. U Pavlović, D. (ur.). *Razvoj demokratskih ustanova u Srbiji: deset godina posle*. (p. 13–23). Beograd: Heinrich Boell Stiftung.
- Vladislavljević, N. (2011). Protesti u nedemokratskim režimima, *Političke perspektive*, 1(1), 57–83.
- Watson, S. R. W. (1943). *A History of the Czechs and Slovaks*. London & New York: Hutchinson.
- Weber, M. (1956). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tubingen.
- Wheaton, B. & Kavan, Z. (1992). *The Velvet Revolution: Czechoslovakia, 1988–1991*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Žubrinić, D. (1975). *Marksizam i teorije elita*. Zagreb: Školska knjiga.

ATTITUDE OF POLITICAL ELITES TOWARDS PROTEST POLICIES AND VIOLENCE

Danijel Sporea

University of Belgrade, Faculty of Political Sciences
daniel.sporea@gmail.com

The topic of the paper refers to the influence of political elites on violence and their reaction to it. The emphasis of the paper is focused on the problems that arose during the regime changes, then the territorial questionability or independence of the state, which to a large extent represented a challenging test of the political elite's abilities. The monitoring period is the period after the fall of the Berlin Wall, the regime change and the wave of democratization that followed around the countries of Eastern and Central Europe, that is, the period from 1989 to 1992. Also, in that time span, the SFRY ceased to exist in its previously recognized territorial integrity. The observed period of the fall of the communist regime and its collapse will be analyzed through various methodological approaches in the countries of Czechoslovakia and Romania. The paper also follows the disintegration of the state of SFR Yugoslavia, which first produced a conflict and later a civil war among its inhabitants. The starting point that warned the population of the above-mentioned changes are the protest activities which, with their organization, dynamics and functionality, provoked the reaction of the political elites at that time. Based on empirical data and a profound study of the theoretical approach to the actions of political elites, the author tries to explain whether the political elites in the indicated circumstances and also under different circumstances can become the causes of violence or their reactions can foster violence. Furthermore, in an illustrative conceptual format, using various research methods, the author seeks to illuminate and provide an objective account of the roles of political elites and their contribution to all that happened during the past events between these countries, perceived from today's time distance.

Key words:

elite, mass, power, elite theories, political elite, violence, protests, regimes, Socialist Republic of Czechoslovakia, Socialist Republic of Romania, Socialist Federal Republic of Yugoslavia